१०२

मुद्गलो भार्म्यश्व-। द्रुघण, इन्द्रो वा। त्रिष्टुप्, १, ३,१२ बृहती।

प्र ते रथं मिथूकृतमिन्द्रोऽवतु धृष्णुया। अस्मिन्नाजौ पुरुहूत श्रवाय्ये धनभक्षेषु नोऽव॥ १०.१०२.०१

ते- हे उपासक तव। रथम्- रंहणप्रतीकवाहनम्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। मिथूकृतम्- मिथः कृतम्। धृष्णुया- शत्रुधर्षणशक्त्या। इन्द्रः- परमेश्वरः। प्र- प्रकर्षेण। अवतु- रक्षतु। पुरुहूत- बहुभिराहूत। श्रवाय्ये- अतीन्द्रियश्रुतिजयशीले। अस्मिन्। आजौ- आवरणैर्जनितयुद्धे। धनभक्षेषु- सम्पद्भजनकामेष्वस्मासु सत्सु। नः- अस्मान्। अव- रक्ष ॥१॥

उत्स्म वातो वहति वासोऽस्या अधिरथं यदजयत्सहस्रम्।
रथीरभून्मुद्गलानी गविष्टौ भरे कृतं व्यचेदिन्द्रसेना॥ १०.१०२.०२

यत्- यदा। अधिरथम्- रथोपरि स्थित्वा। सहस्रम्- प्रभूतम्। अजयत् तदा। अस्याः- एतस्याः। वासः- आच्छादकमावरणम्। वातः- प्राणः। उद्वहति स्म। गविष्टौ- गवेषणे। मुद्गलानी- मोदप्रापिकेति वैदिककोशः। रथीरभूत्- सारथ्यमकरोत्। इन्द्रसेना- ईशनाधिदैवतस्य गणभूता मुद्गलानी। भरे- निर्वाहे। कृतम्- रचितं कर्म। व्यचेत्- व्यचिनोत् ॥२॥

अन्तर्यच्छ जिघांसतो वज्रमिन्द्राभिदासतः।
दासस्य वा मघवन्नार्यस्य वा सनुतर्यवया वधम्॥ १०.१०२.०३

इन्द्र- ईशनाधिदैवत। वज्रम्- भवदायुधम्। जिघांसतः- हन्तुमिच्छतः। अभिदासतः- अभिद्रुह्यतः। अन्तर्यच्छ- अन्तः प्रवेशय। मघवन्- सम्पद्वन्। दासस्य वा- उपक्षीणस्य वा। आर्यस्य वा- महतो वा। वधम्- हिंसाम्। सनुतः- अन्तर्हिताम्। यवय- अस्मत्तः पृथक्कुरु ॥३॥

उद्गो ह्रदमपिबज्जर्हृषाणः कूटं स्म तृंहदभिमातिमेति।
प्र मुष्कभारः श्रव इच्छमानोऽजिरं बाहू अभरत्सिषासन्॥ १०.१०२.०४

उद्गः- वृषभाख्य इन्द्रः। जर्हृषाणः- हृष्टः सन्। ह्रदम्- जलाशयं जीवोदकम्। अपिबत्- पपौ अनुभूतवान्। अभिमातिम्- अभिमानयुतं वृत्रम्। एति- गच्छन्। कूटम्- जडोपलक्षितं

Dr. Rangani

चिद्रश्मिबन्धकं पर्वतकूटम्। तृंहत् स्म- हिंसितवान्। मुष्कभारः- पौरुषयुक्तः। श्रवः- अतीन्द्रियश्रुतिम्। इच्छमानः- कामयमानः। अजिरम्- क्षिप्रम्। सिषासन्- सम्भक्तुमिच्छन्। बाहू- भुजौ। प्र अभरत्- प्रसारितवान्॥४॥

न्यक्रन्दयन्नुपयन्त एनममेहयन्वृषभं मध्य आजेः।

तेन सूभर्वं शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः प्रधने जिगाय॥ १०.१०२.०५

उपयन्तः- समीपे गच्छन्त उपासकाः। एनम्- एतम्। न्यक्रन्दयन्- नितरामशब्दयन्। आजेः- युद्धस्य। मध्ये। वृषभम्- इन्द्राख्यं वृषभम्। अमेहयन्- अवर्षयन्। तेन- अमुना। सूभर्वं- शोभनानुभवयुक्तम्। भर्वतिरत्तिकर्मा। गवाम्- चिद्रश्म्युपलक्षितधेनूनाम्। सहस्रं शतवत्- प्रभूतम्। मुद्गलः- मोदलीन इति वैदिककोशः। प्रधने- प्रकर्षसम्पत्सम्पादके युद्धे। जिगाय- जितवान्॥५॥

ककर्दवे वृषभो युक्त आसीदवावचीत्सारथिरस्य केशी।

दुधेर्युक्तस्य द्रवतः सहानस ऋच्छन्ति ष्मा निष्पदो मुद्गलानीम्॥ १०.१०२.०६

वृषभः- इन्द्राख्यो वृषभः। ककर्दवे- वृत्रहिंसनाय। युक्तः- समर्थः। आसीत्- अभूत्। अस्य- एतस्येन्द्रस्य। सारथिः- चालकः। केशी- प्राणोपलक्षिताश्वः। अवावचीत्- जगर्ज। दुधेः- दुर्धरस्य। युक्तस्य- योगयुक्तस्य। अनसा सह। द्रवतः- धावतो वृषभस्य। निष्पदः- निःसरणशीलाः शक्तयः। मुद्गलानीम्- मोदप्रापिकामिति वैदिककोशः। ऋच्छन्ति स्म- अगच्छन्॥६॥

उत प्रधिमुदहन्नस्य विद्वानुपायुनग्वंसगमत्र शिक्षन्।

इन्द्र उदावत्पतिमघ्न्यानामरंहत पद्याभिः ककुद्मान्॥ १०.१०२.०७

उत- अपि च। अस्य- एतस्य। प्रधिम्- रथावयवम्। उदहन्- उदगमयत्। विद्वान्- विद्यावानुपासकः। अत्र। वंसगम्- वननीयगतिं वृषभमिन्द्राख्यम्। शिक्षन्। उप अयुनक्- अयोजयत्। अघ्न्यानाम्- अहिंसितव्यानां चिद्रश्मीनाम्। पतिम्- स्वामिनमात्मसूर्यम्। इन्द्रः-

Dr. Rangaji

ईशनाधिदेवता। उत्- उत्कृष्टम्। आवत्- अरक्षत्। आ सूर्यं रोहयद्दिवीति श्रुतेः। पद्याभिः- स्वगतिभिः। ककुद्मान्- वृषभः। अरंहत- वेगेनागमत्॥७॥

शुनमष्ट्राव्यचरत्कपर्दी वरत्रायां दार्वानह्यमानः।

नृम्णानि कृण्वन्बहवे जनाय गाः पस्पशानस्तविषीरधत्त॥ १०.१०२.०८

वरत्रायाम्- वध्रौ। दारु- काष्ठं रथावयवम्। आनह्यमानः- सर्वतो बध्नन्। शुनम्- सुखम्। अष्ट्रावी- प्रतोदहस्तः। अष्ट्रा प्रतोदः। कपर्दी- कपर्दवान्। केन सुखेन जलेन वा परं पूर्तिं ददातीति कपर्दः। तद्वान् कपर्दी। अचरत्- सञ्चरति। बहवे जनाय- बहुजनहिताय। नृम्णानि- बलानि। कुर्वन्- रचयन्। गाः- धेनूश्चिद्रश्मीन्। पस्पश- स्पृष्टवान्। तविषीः- शक्तीः। अधत्त- धृतवान्॥८॥

इमं तं पश्य वृषभस्य युञ्जं काष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानम्।

येन जिगाय शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः पृतनाज्येषु॥ १०.१०२.०९

येन। मुद्गलः। पृतनाज्येषु- युद्धेषु। गवां शतवत् सहस्रम्- प्रभूतचिद्रश्म्युपलक्षितधेनुसमूहम्। जिगाय- जितवान्। इमम्- एनम्। तम्- अमुम्। वृषभस्य। युञ्जम्- सहायम्। काष्ठाया मध्ये- युद्धमध्य इति सायणः। शयानम्- शत्रून् हत्वा सुखेन स्वपन्तम्। द्रुघणम्। पश्य- अवलोकय ॥९॥

आरे अघा को न्वित्था ददर्श यं युञ्जन्ति तम्वा स्थापयन्ति।

नास्मै तृणं नोदकमा भरन्त्युत्तरो धुरो वहति प्रदेदिशत्॥ १०.१०२.१०

आरे- समीपे। इत्था- एवम्। कः। अघा- शत्रुदुःखकरम्। ददर्श- अपश्यत्। यम्। युञ्जन्ति- रथे योजयन्ति। तम्। आ स्थापयन्ति। अस्मै- एतस्मै। तृणम्। उदकम्। न आभरन्ति- नाहरन्ति। उत्तरः- उत्कृष्टः सन्। प्रदेदिशन्- जयं प्रदिशन्। धुरः- रथधुरम्। वहति। तृणाद्यनशनेनाप्यसहाय एव रथधुरं वहतीति भावः॥१०॥

परिवृक्तेव पतिविद्यमानट् पीप्याना कूचक्रेणेव सिञ्चन्।

एषैष्या चिद्रथ्या जयेम सुमङ्गलं सिनवदस्तु सातम्॥ १०.१०२.११

Dr. Rangarji

परिवृक्ता- प्राक् पत्युपेक्षिता। पतिविद्यम्- पश्चात् पत्यपेक्षिता पत्यभिमुखम्। इव। आनट्- व्याप्नोति। कूचक्रेण- भूमण्डलेन। पीप्याना- वर्धमाना। इव। सिञ्चन्- वर्षन्। एषैष्या- गाः कामयन्त्या। एषितव्यगोकामा एषैषी तया एषैष्या। रथ्या- सारथिभूतया मुद्गलान्या। चित्- एव। जयेम। सातम्- सम्भजनम्। सिनवत्- अन्नयुक्तम्। सुमङ्गलम्- सुशोभनम्। अस्तु- भवतु ॥११॥

त्वं विश्वस्य जगतश्चक्षुरिन्द्रासि चक्षुषः।

वृषा यदाजिं वृषणा सिषाससि चोदयन्वध्रिणा युजा॥ १०.१०२.१२

यत्- येन कारणेन। वृषा- वृषभः सन्। वध्रिणा- पाशेनेति सायणः। बध्यते अनेनेति वध्रिः। पाशोपलक्षितचित्तबन्धेन। युजा- योगेन। वृषणा- वर्षकावश्वौ प्राणमयौ। चोदयन्। आजिम्- युद्धम्। सिषाससि- सम्भक्तुमिच्छसि। तेन कारणेन। इन्द्र- परमेश्वर। त्वम्। विश्वस्य- सर्वस्य। जगतः- लोकस्य। चक्षुषः। चक्षुः। असि- भवसि ॥१२॥

Dr. Ranganji